FOTO: HOLMSEN, OSLO BYMUSEUM

Gustavsen vokste opp i bakgården i Karl XII's gate 28. Leilighetene var på 1 rom og kjøkken. Der bodde de 7 stykker. Ialt var det 22 familier i gården, og det krydde av barn. Foto: ca. 1910.

Viser og minner fra Vaterland:

Av ekte Vaterlands blod

Vaterland har i årevis ligget som en trøsteløs opplagstomt. Nå reiser omdiskuterte nybygg seg i bydelen. Vaterland har en lang historie som går tilbake til første halvpart av 1600-tallet. For omlag 30 år siden ble det gamle boligområdet rasert til grunnen. Til og med de fleste gateløpene og gatenavnene er borte. Vaterland ble ofte regnet som en mindreverdig bydel med en befolkning av mer eller mindre kriminelle - et dypt urettferdig stempel som Vaterlandsfolket fikk på seg. Her forteller Rolf Gustavsen til Erik Oluf Melvold hvordan det var å vokse opp i Vaterland for 60 år siden.

Erik Oluf Melvold er født i 1940. Han er cand.philol., har vært bystyremedlem for SV 1976-1988, er medlem av bygningsrådet og varamedlem i Oslo Bys Vels styre.

AV ERIK OLUF MELVOLD

Jeg er født i 1919 i Karl XII's gate 28 – «Knivstikkergården» kallet. Der var mor mi født, og mormor bodde også i Karl XII's gate 28, så vi var faktisk tre generasjoner der, og det var slett ikke uvanlig i Vaterland i den tida. Ja, seinere, da søstra mi blei voksen, fløtta også hun inn i egen leilighet i gården. Det var flere av dem som bodde i Karl XII's gate 28 som utgjorde tre generasjoner.

Far var platearbeider på Nyland og Akers mek. Hvor han var født, veit jeg ikke, men han var sønn av en svensk predikant. Spora av denne virksomheten ser vi i det navnet han ga far: Emmanuel. Nå var det ingen som kalte han det i Vaterland: på vaterlandsk blei det til «Mangel'n». Far likte å fleipe med dette: luringen fortalte at han var født på Mangelsgården.

Men på morssida var det Vaterlandsfolk: både mormor og oldemor var født der. Morfaren min, Kristian Syversen, var forresten ekte kutørjsgutt. Kutørjsgutta dreiv krøttera til slaktehuset på Grønland torg eller Kutørjet, som det blei kalt. Alle kutørjsgutta gikk med blank skyggelue, det var liksom en del av arbeidsantrekket. Den gang jeg var gutt, var det fra Vestbanen at dem dreiv kuene. Jeg husker vi unga fløy etter bølinga og sang: «Kubåna, kubåna, det kommer en jeger og tar deg.» Kutørjsgutta var en form for lausarbeidere og jobba vel for slaktekommisærene.

KUTØRJSVISA

Folk utafor Vaterland så ofte på kutørjsgutta som en form for lassaroner. Det var dem ikke. Dem sleit og jobba og var kjekke gutter med solidaritet seg imellom. Men glad i en dram var dem nok, og tok du en dram på åpen gate eller blei pågripi når du hadde drekki, kunne du risikere både juling av politi og 20 dagers vann og brød. Morfar lærte meg visa om kutørjsgutta:

Jeg er en ekta kutørjsgutt
en av dem som arber trutt,
alle da'er nær som sønda'n
nedpå Grønland.
En som ikke vrir på truten
om han blir partert i tu
av den allerstørste stuten
nedve' Vat'lands bru. :/

Før enn sola titter fram
tar vi vårs en morradram
til mor Andersen har skaffa oss litt kaffe.
Siden drar vi så rundt tørje,
ja, med både stut og ku,
og vi hauker så det smalar
nedve' Vat'lands bru.:/

Mor hu kommer somme tider
det er fælt så hank (= sinna) hu blir
hu vil ha meg ifra brua hjem i stua.
Men det er mange om det beinet,

Kutørjsvisa

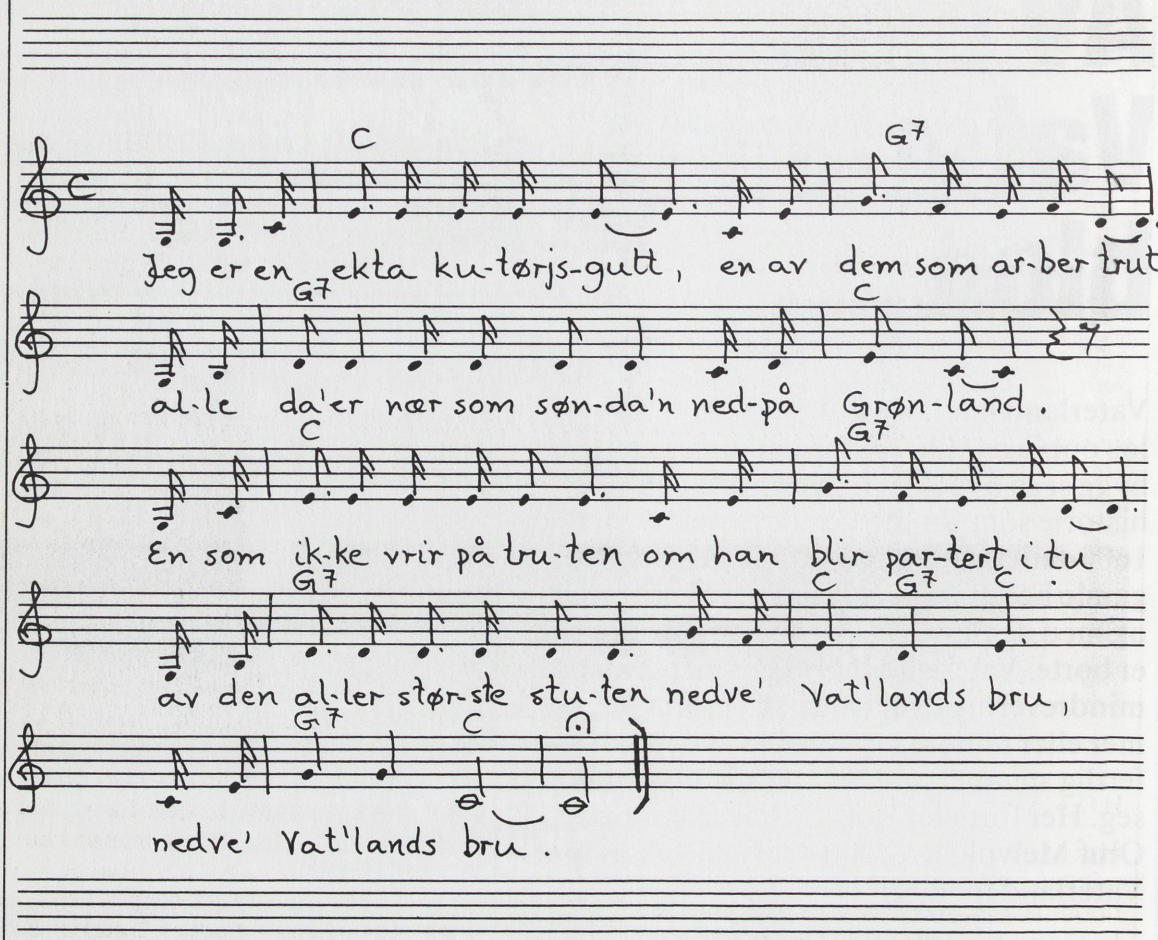

hu har far og unga, hu,
så jeg rusler helst aleine
nedve' Vat'lands bru. :/

Bliver nattekulda stram
legger vi vårs i en pram
som jeg og Kal har vælva ne've' ælva.
Og vi ligger og hakker tenner
så det er en gru,
men vi vågner neste morran
nedve' Vat'lands bru. :/

Det ække hver dag, akkerat
at vi har penger til middagsmat,
det vil nødig rekke lenger enn til drekke.
Og det renner ned i litervis
som nysilt mjælk, måtru,
i en hurragutt som sliter
nedve Vat'lands bru. :/

«Kutørjsvisa» og «Bondefangervise» er sunget inn på kassett av Rolf Gustavsen. Visene er tonesatt for St. Hallvard av Gunnar Sæther. De publiseres her for første gang.

Utpå eftan får vi fort
en bondestut til å spella kort,
og da er vi jaggu svinte til å bli sinte.
Og vi skaller'n og vi slår'n
midt i fleisen, huttetu,
så han går og spøtter tenner
nedve Vat'lands bru. :/

Åssåkommer politi
med den lange nesa si
åssåblir vi uten fassjon brakt til stassjon.
Det er ikke snakk om mulkter,
det er vann og brød, må tru,
for vi veit hva det er å sulte
nedve Vat'lands bru. :/

FOTO: HOLMSEN, OSLO BYMUSEUM

Auksjon i «Abelone-gården» i 1912. Gården lå på hjørnet av Karl XII's gate og Sukkerhusgata. Gården var oppkalt etter Abelone Christensen som drev restaurant.

HJEMMET I KARL XII'S GATE

Men tilbake til Karl XII's gate 28. Det var nabogården til nummer 30, der Karl XII bodde da han gikk til angrep på Akershus festning i 1716. Nå var jo nummer 30 rivi før min tid, men mamma fortalte at da dem reiv gården, fant dem kanonkuler da dem gravde ut tomta. I nummer 28 hadde svenskekongen smia og stalla til hesta. En gammel mann viste meg hvor knekta til svenskekongen hadde liggi. Jeg skjønte jo ikke hva en knekt var, men etterpå fikk jeg rede på at det var en gammel militærbetegnelse.

Karl XII's gate 28 var en utgammel, 2-etasjers trebygning, med forgård og bakgård. Vi bodde i bakgården. Totalt var det 22 familier i gården, og unger krydde det av, så den var nokså overbefolka. Det var vanlig å gi folk tilnavn i den tida, så i gården bodde f.eks. Halvor Faen, Meksikaner'n, Hanna Bergen, Gudmund Herken, Johan i svala (svalgangen), Kingel'n, Jens Japen (fordi han kalte en dram for en «jap»), Stakan, Kranse-Laura, Hans Slimålen, Mosse-kråka og mange flere.

Alle leilighetene var på 1 rom og kjøkken. Dem var knøttsmå, toppen 30 m², og fra svalgangen - vi bodde i 2. etasje - kom du rett inn i kjøkkenet. Vi var 7 stykker der. Far sov på feltseng i stua, og i stua lå også mamma og den minste. De andre unga lå på kjøkkenet. Om vinteren var det kaldt, og vi fyrte med køl, som kosta 50 øre bøtta. Det var slik i den tida at du fikk kjøpt køl bøttevis. Jeg husker godt Kalsen på kølabua: han glefsa i seg en halv eske snus av gangen. Da Kalsen blei sjuk, sa legen at han ikke måtte bruke magen som spyttebakke.

Husleia var på 12 kroner måneden. De hygieniske forholda var ikke noe å skryte av: det var f.eks. vannpost i gården, men blei det strikulde, frøys den, og da kunne det bli vrient med vaskevann om morran. Jeg husker jeg fikk juling av frøkna på skolen fordi jeg var møkkete på halsen.

FOTO: FRØLING

Vaterland besto av både boliger, småhandel og industri. Alt fra tobakksfabrikk til sukkerraffineri. I Rødfyllgata 13 holdt brukthandler Degnæs til. Foto fra 1912.

Men hun skjønte lite av åssen det var å bo sånn som vi gjorde. Alle i bakgården hadde en fellesdo med fem høl, og der kunne vi sitte en hel rad om morran. Ja, ikke sammen med jenter, da. Dem som bodde i forgården hadde tre doer, og ikke slik fellesdo som i bakgården. Det var tett med rotter og veggelus i Karl XII's gate 28.

SAMHOLD

Nesten alle som bodde i gården, hadde dårlig råd. Men det var samhold mellom oss, og folk var snille og hjalp og støtta hverandre så langt dem kunne. Far og mange med han var ofte arbeidslause i 30-åra, og da var den faste inntekta at mor gikk med avisa: hun hadde to lange ruter, Øvre Og Nedre Vollgate og Kirkegata, og Storgata helt til Blåkorsgården, så jeg måtte ofte hjelpe henne med ruta. Og ellers prøvde jo vi Vaterlandsunga å bøte på økonomien så godt vi kunne: vi stjal køl fra Sørensen og Lie, vi rappa tomflasker som vi solgte, og vi sanka ved på tomtene i Vaterland. Ved siden av dette, dreiv jeg med salg av skolisser og prospektkort.

Vaterlandskirka gjorde en bra sosial innsats i den tida: der fikk vi både melk og klær, - som skikkelige fettlærsstøvler. Det var vel så mange fattige, som det het, at vi ikke syntes det var noe skam å bli kledd opp av kirka. Ikke bare det: Vaterlandskirka hadde også feriekoloni, «Solgløtt» på Hurum. Der fikk vi være 3 uker, og det var jo flott, men jeg husker at vi lengta hjem til Vaterland hver skapte dag.

SØRPE OG SILD

Ellers så var det jo ikke så rare maten vi hadde råd til når far ikke hadde arbeid. Men på Vaterland skole fikk vi middag inntil omkring 1930. Etter den tida fikk vi bare skolefrokost.

Da jeg var liten, var sørpe den vanligste frokosten hjemme. Det var en graut av kaffe og gammelt brød, med sukker over. Var vi heldige, vanka det en smørkladd ved siden av. Til middag gikk det mye i sild. Far var svært glad i steikt spekesild,

Bebyggelsen skiftet mellom mur- og trehus. Da området ble sanert, forsvant omtrent hele det gamle gateforløpet og Rødfyllgata med det. Bildet er tatt ca. 1910.

og han åt silda både med skinn og bein, mens når jeg åt sild, lå det igjen mer på tallerken enn da jeg begynte. Ellers var jo blodklubb med ister populært - 15 øre kosta klubben. Mamma kjøpte ofte fleskebein til 25 øre kiloen, og det var reale fleskebein, med mye kjøtt og annet snadder. Og så kokte mamma skikkelig suppe på beina.

GATA

Det var et yrende liv i Karl XII's gate i den tida jeg var barn. Gata var på mange måter en gjennomgangsåre, og der dundra de svære hesta med vogner fra Bjølsen Valsemølle. Vaterland var jo også berømt for de mange billige restaurantene og losjihusa, men mesteparten av dem lå i nærheten av Østbanen.

I Karl XII's gate holdt mange grossererе til, og det mange av dem handla med, var kolonial- og «fedevarer», som det het. Dette ga arbeidsplasser, både for å transportere varene, og i lageret. Hesta satte også sitt preg på gatelivet: i nr. 24 husker jeg det var staller til seks gamper.

Det var også mange andre arbeidsplasser i gata: bortest mot Østbanen, ved Persgangen, hadde vi Karl F. Johansens tobakksfabrikk, ved siden av den lå et trykkeri. Det var liv og røreise i gamle Karl XII's gate, det foregikk noe hele tida.

VATERLANDSGUTTEN

Det å være Vaterlandsgutt var liksom noe spesielt. Jeg husker begynnelsen av ei vise jeg lærte av en gutt på Lilletørjet. Jeg hjalp mamma med avisruta, og ga han en ekstra-avis. Og til takk fikk jeg denne visa:

Vat'landsgutten alle kjenner,
ja, du veit vel hvor han bur.
Han bor der hvor ælva ender
og hvor pol'ti står på lur.
Han er glad i drekkepenger,
men redd for vaskevann.
Derfor dram kan nå han trenge
i en sang om Vaterland.

I 1960-årene ble hele det gamle Vaterland jevnet med jorden og utlagt til parkeringsplass i påvente av utbygging. Fremdeles ligger det meste ubebygget.

Refr.:
Vaterland, du kjære Vaterland:
hvilken duft og hvilken sjarm
fra Akersælvas vann.
Laddevinskalas, fyllelag og flaskeknas
for det fantes ikke gass
nedpå Vat'lands plass.

Det er mange viser om Vaterland: en av dem lærte jeg av Adolf Brun. Han fikk forresten en pussig død: han ramla ned fra svalgangen og slo seg i hjel.

Nedve Vat'landsælva med de skjønne vanne
mellom bord og planker, ja, min vugge stod.
Der jeg lekte ved de muddbedekte strande
ifra Kølapålsen opptil Vat'lands bru.
Der jeg også blei kjent med lassaroner
som under brua hadde fritt losji.
Også blei jeg kjent på politistasjonen
for jeg er jo uta' ekte Vat'landsblod.

Elva spilte jo en helt spesiell rolle for oss unga, navnet «Akerselva» var ukjent for oss. Vi kalte den «Vaterlandselva», og vi var der seint og tidlig. Jeg lærte å svømme i elva nedafor Vaterlands bru. Elva var jo svært skitten og forurensa, så jeg får nesten mareritt i dag når jeg tenker tilbake på at vi unga lå og plaska i dette svineriet hvor kloakken rant rett ut. Nedafor Vaterlandsbrua lå husbåta. Jeg husker fire stykker av dem: dem var eid av «Bambus», Blomberg, Fred-i-båten og Øyvind og Agnes.

Nederst i elva kom også fanteskøytene inn på våren og sommeren for å drive småhandel.

VATERLANDS ULØKKE

Det som blei Vaterlands uløkke, det var liksom at alle skulle dit. Vaterland var et sted der kriminelle og andre på kanten av samfunnet trakk til. Men det kunne også være folk på kvinnfolkjakt, eller for å kjøpe brennevin: hadde en «gullfisk» finni et kvinnfolk oppi byen, så dro han til Vaterland dersom han ikke hadde mer å drekke: i Vaterland var det nok gauker som solgte brennevin ulovlig. Derfor var det mye fyll og slagsmål. Og Vaterland hadde jo sin mer eller mindre faste stab

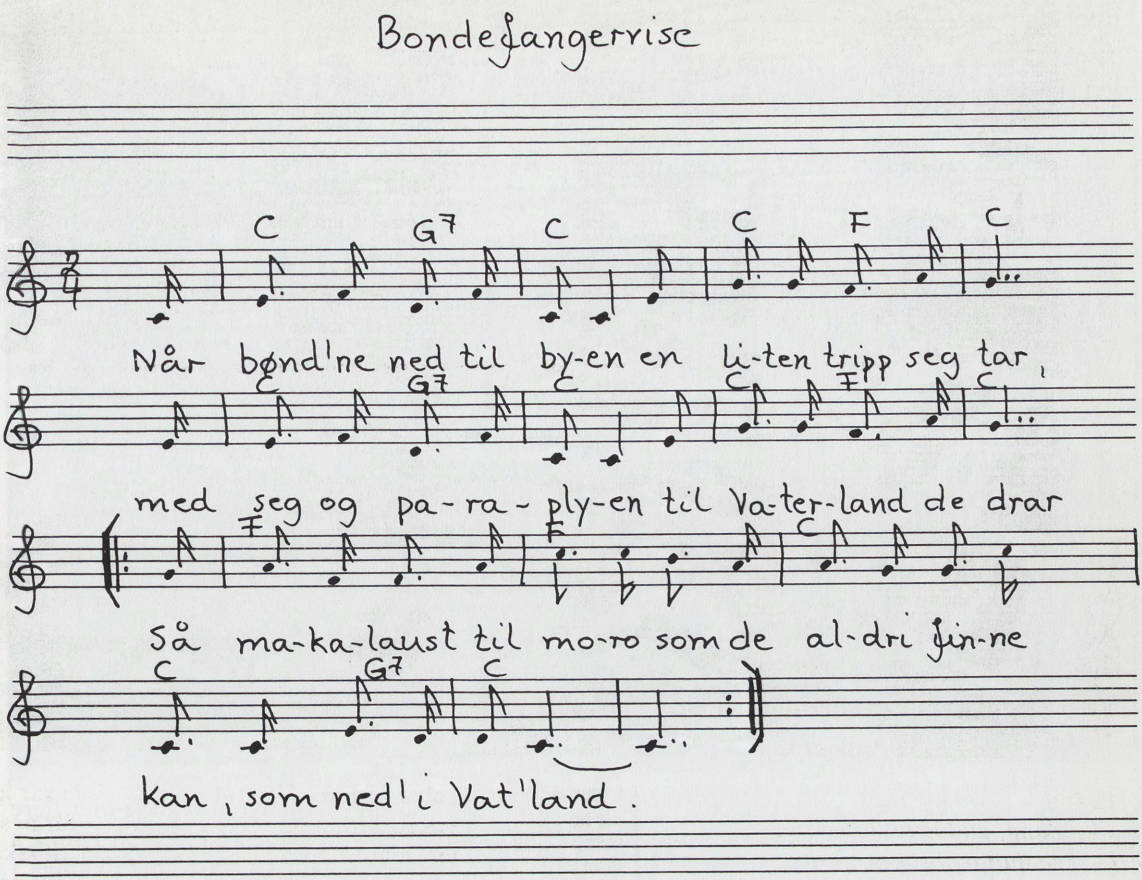

av kvinnfolk «som gikk på livet», som vi sa. Oftest var det jenter som hadde dratt til byen i dårlige tider. Og jentene hadde sine tilnavn: Fullriggern, Signe Studdenten, Buddeia og Signe Carnera. Det var et svært kvinnfolk, så dem kalte henne opp etter bokseren Carnera. Det var Jossa med Snabeln, Amanda Skallen, Bokkøl-Tilla og Tåre-på-kinn - og hva de nå het alle sammen.

Mange av disse jentene endte jo på «Strømpehuset», Tukthuset i Storgata. Men de vanlige Vaterlandsjentene var ordentlige og forsiktige. Det blei vel kanskje sånn når dem så så mye rart omkring seg. Jeg kan faktisk ikke huske en eneste ekte Vaterlandsjente som kom i uløkka, som det het.

BONDEFANGERI

Bondefangeri var en inntektskilde for de hel- og halvkriminelle som hadde tilhold i den uryddige bebyggelsen. Det er forresten ei gammal Vaterlandsvise om det:

Når bøndene ned til byen
en liten tripp seg tar, med seg og paraplyen
til Vaterland de drar.
Så makalaust til moro
dem aldri finne kan,
som nedi Vat'land.

De føler seg så trygge
i Vat'lands svinesti.
Der kan de ha det hygge
med lommeboka si.
For brennvin har'em drekki
og øl som bare vann
dernedi Vat'land.

Og når på dørakarmen
han vågner neste dag
han kjenner seg på barmen
«hvor har den nu blitt av?»
ja, såntno det hender
jo hver en bondemann
dernedi Vat'land.

FOTO: JAN SIGURD ØSTBERG/OSLO BYS VEL

Han reiser seg fra skitten
og går med raske skritt
opp til Møllergata nitten
og spør dem hjelp' seg litt.
Fullmektigen spør bistert
«Hvor kommer De fra, mann»
«Ifra Vat'land».

Det bodde ei munter kone
i Vaterland en gang.
Hu hette Abelone
og dreiv med restaurant.
Ja, henne burde man
få et monument i stand
dernedi Vat'land.

Abelone i siste strofe er den berømte Abelone Christensen som var innblanda i en mordsak i Vaterland i 1893, da en bonde ble tiltalt for å ha drept Abelones mann, og blei frikjent fordi retten mente han handla i selvforsvar.

TAVRINGEN MED KNIV

Det som var ille, var at alle som bodde i Vaterland blei stempla som tjuer, slåsskjemper, drukkenbolter og bondefangere. Det gikk så langt at jeg kjenner flere som ikke ville være ved at dem kom fra Vaterland. Men den faste befolkninga i Vaterland var skikkelige arbeidsfolk. Vel var det slik at mange tok seg en dram på lønningsdagen, men sånn var det vel i de fleste arbeiderstrøk i den tida. Da var det jo å gå til «onkel» på mandagen og stampe dressen for 12 kroner, til neste lønningsdag, da den blei innløst.

Det gamle byområdet med gateløp, gatenavn og det hele ble rasert for 30 år siden. Som erstatning får vi «en landsby av skyskrapere».

Vaterland blei også, som sagt, et tilholdssted for folk som det hadde gått galt for i samfunnet. Og særlig dro tatera, eller tavringen, som vi kalte dem til Vaterland når dem var i byen. Forholdet mellom tavringen og Vaterlandsboera var oftest ikke særlig bra, mange Vaterlandsfolk hata dem som reine pesten. Og det var kanskje ikke så rart: tavringen gikk med kniv, og var kjapp til å bruke den. Vi syntes det var en feig måte å slåss på, det var mer reinslig og realt med tørre never. Men det er ikke få knivstikker-affærer jeg så da jeg vokste opp. Det var bare dem som levde på kanten av Vaterland-samfunnet som gikk med kniv. Vanlige Vaterlandsfolk gjorde det aldri.

FOTO: MARIANNE FISCHER

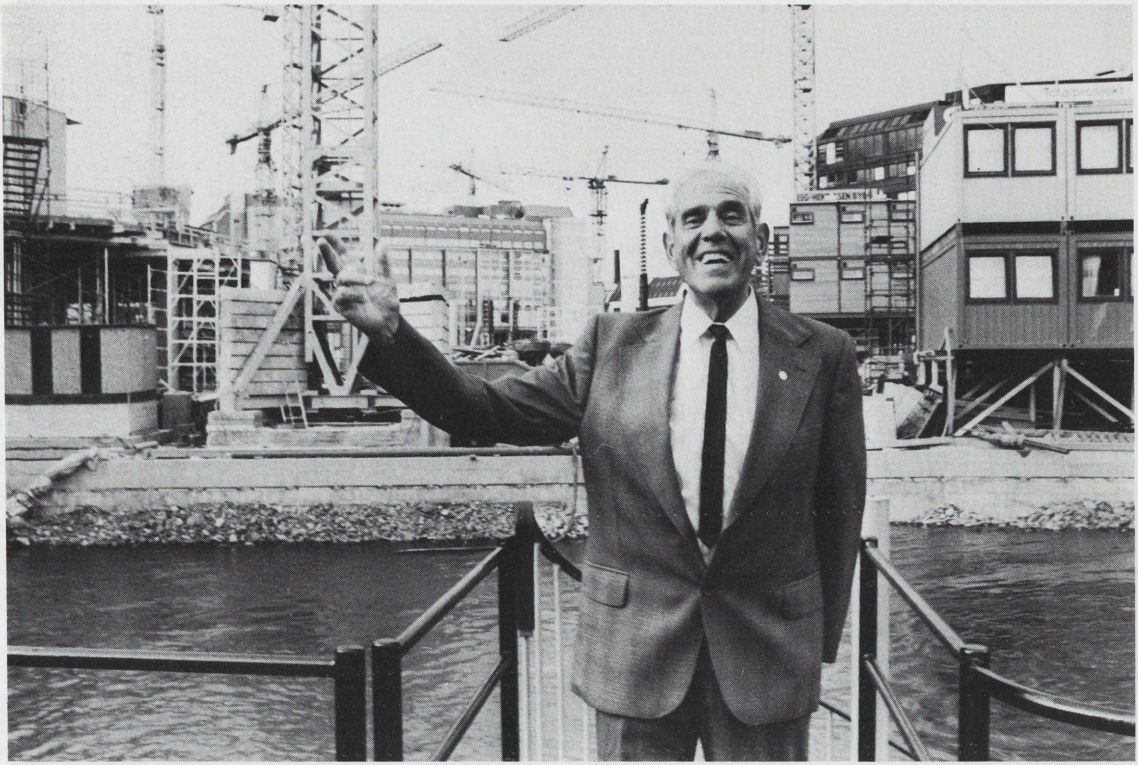

Rolf Gustavsen ved Akerselva. I bakgrunnen hvor det nå er byggeplass, lå Karl XII's gate.

EN KNIVSTIKKERAFFÆRE

En gang sto vi utafor nummer 28. Da så vi en tavring som kjørte kniven i ryggen på et kvinnfolk. Ja, han stakk ikke til bånns, da hadde kvinnfolket vært dau på flekken, han bare «snitta». Og tavringen sprang oppover mot Stenersgata langs gjerdet i Sukkerhusgata. Oppved Olafiastøtta var det en kar vi kalte «Krøllerta» som varpa en gatastein etter tavringen, og traff han i hue, så han stupte dau i gata. Men det jeg husker best fra den affæren, var da politi kom og løfta hue hans opp etter håret , og bare slapp det i steinsettinga igjen da han så at tavringen var dau. Og det syntes jeg var verst. Det blei ikke reist noen tiltale mot «Krøllerta». Ingen hadde sett noe. Kanskje myndighetene så gjennom fingra med slikt. Tavringen var jo heller ikke mors beste barn.

Men var forholdet til tavringen dårlig, var det nesten like ille til politiet. Sånn som jeg husker det, var det mange som hata politi. De fleste av konstablene var ikke fra byen, dem var bondegutter med underoffisersskolen. Politiet var brutalt og rått, og dengte laus på en stakkar for et godt ord. Og det var vel også sånn at de mer politisk bevisste Vaterlandsfolka så på ordensmakta som «klassepoliti», dvs. som blei brukt *mot* arbeidsfolk.

Politifolka hadde også sine tilnavn: det var «Blunken» og «Vagla», «Stivnakken» og «Kvæler'n», «Magan» og «Port-Artur» eller «Lure-Artur».

Når jeg tenker tilbake på den tida jeg vokste opp i Vaterland, var det liksom en barndom i helspenn. Jeg trur ikke unger opplever sånt i dag. Du måtte på et vis være våken støtt, det var hele tida noe som foregikk, på godt og vondt, nedi Vaterland. ■